

PODNEŠAK UN KOMITETU ZA PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM

Izveštaj Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine o primjeni UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini

Institucija Ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine uspostavljena je 1996. godine, u skladu s Aneksima IV i VI Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao nezavisna institucija za promovisanje i zaštitu ljudskih prava. Prema članu 1. Zakona o ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine¹, institucija Ombudsmana je nezavisna institucija, uspostavljena s ciljem promovisanja dobre uprave i vladavine prava i sloboda fizičkih i pravnih osoba, kako je garantovano Ustavom Bosne i Hercegovine i međunarodnim sporazumima koji se nalaze u dodatku tog Ustava. Institucija Ombudsmana nadgleda aktivnosti institucija Bosne i Hercegovine, njenih entiteta i Brčko distrikta BiH. Institucija postupa u okviru Ustava, zakona, drugih propisa i opštih akata, kao i ratifikovanih međunarodnih ugovora i opšteprihvaćenih pravila i standarda međunarodnog prava. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH razmatra predmete koji se odnose na slabo funkcionisanje ili na povredu ljudskih prava počinjenu od strane bilo kojeg organa vlasti Bosne i Hercegovine, njenih Entiteta i Brčko Distrikta. Instituciji ombudsmena za ljudska prava BiH može se obratiti svako fizičko i pravno lice koje ima legitiman interes, bez obzira na državljanstvo, rasu, pol, vjersku i nacionalnu pripadnost.

Institucija ombudsmena ima formiran Odjel za praćenje prava osoba sa invaliditetom koji prati usklađenost zakona i drugih propisa u Bosni i Hercegovini, koji se odnose na zaštitu prava i interesa lica sa invaliditetom, s odredbama Ustava BiH i međunarodnih standarda koji se odnose na zaštitu prava i interesa lica sa invaliditetom i izvještava javnost o povredama prava lica sa invaliditetom. Odjel takođe postupa po pojedinačnim žalbama zbog kršenja prava i sloboda, te postupanje ex officio u svim slučajevima kada se ukazuje na povrede prava lica sa invaliditetom /poštovanje dostojanstva, lične autonomije uključujući slobodu ličnog izbora i nezavisnost, uskraćeno pravo na jednake mogućnosti, izloženost diskriminaciji i onemogućavanje u potpunog i efikasnog uključivanja u društvo/.

Pri izradi podneska UN Komitetu, Ombudsmeni Bosne i Hercegovine su konsultivali nevladine organizacije postupajući po pojedinačnim žalbama, neposrednim uvidom u položaj osoba sa invaliditetom tokom postupka istrage pred institucijom ombudsmena te kontinuiranom saradnjom sa organizacijama koje zastupaju i zagovaraju njihova prava i interese.

¹ Zakon o ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 19/02, 35/04 i 32/06

A. OPĆI KOMENTARI: Uvod, ustavni okvir i prikupljanje podataka

Bosna i Hercegovina je 12. marta 2010. godine ratificirala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom i Fakultativni protokol². Ovi međunarodni dokumenti obavezuju Bosnu i Hercegovinu da uspostavi standarde i pravila za dostupnost javnih institucija i privatnih objekata namijenjenih za javnu upotrebu, rokove i postepeni napredak ka njihovom uklanjanju, a zatim i nadgledanje primjene ovih pravila te uvođenje sankcija za njihovo nepridržavanje.

UN Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom trebalo da se direktno primjenjuje, to u praksi nije ostvareno, nego se donošenjem novih zakona, ali i podzakonskih akata mnoga pitanja različito uređuju, jer su pretežno u nadležnosti entiteta i kantona i kao takva predstavljaju osnov za diskriminaciju.

S druge strane, problem sa prikupljanjem podataka koji se odnose na prava osoba sa invaliditetom i dalje postoji. Tako su statistički podaci i posebne evidencije osoba sa invaliditetom trebali biti realizirani tokom popisa stanovništva iz 2013. godine. Međutim, rezultati popisa koji su objavljeni u julu 2016. godine nisu obezbijedili te podatke (problem postoji i u pogledu prihvatanja podataka iz popisa od strane jednog entiteta, naime Republika Srpska je donijela odluku da ne priznaje rezultate popisa, te je donijela svoj, poseban zakon o popisu na svom teritoriju), pa ne postoji ni mogućnost da se formiraju evidencije po polu ili starosti (djeca, žene i starije osobe s invaliditetom), a koje bi mogle poslužiti kao indikatori za finansijska izdvajanja države, kako za osnovne, tako i za specifične potrebe ovih osoba, kao i praćenje poštivanja njihovih osnovnih, ljudskih prava.

B. GENERALNE ZABRINUTOSTI

· Član 1. Svrha

Iako je svrha UN Konvencije unaprjeđenje, zaštita i obezbjeđenje punog i ravnopravnog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda osoba s invaliditetom, i unaprjeđivanje i poštivanje njihovog urođenog dostojanstva, problemi ove kategorije građana se multipliciraju. Evidentni problem njihove (ne)pristupačnosti se reflektiraju na ostvarivanje svih drugih prava počev od obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, privatnog i porodičnog života, socijalne uključenosti, pristupa izbornom procesu i sl.

U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstvena definicija osoba sa invaliditetom, niti njena usklađenost sa odgovarajućom definicijom iz UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. U praksi se koriste različiti pojmovi, i to u oblastima socijalne, zdravstvene zaštite, penzionog

² „Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori“, broj 11/09.

osiguranja i zapošljavanja. Ovakva praksa ne osigurava ravnopravan položaj različitih grupa osoba sa invaliditetom i stavlja ih u diskriminirajući položaj što otežava ostvarivanje prava i dobivanje podrške društva.

· **Član 5. Jednakost i nediskriminacija**

Ustav Bosne i Hercegovine, ustavi oba entiteta, ustavi deset kantona i međunarodni dokumenti jasno definišu da su sva lica pred zakonom jednaka, ali zabrana diskriminacije po osnovu invaliditeta nije izričito navedena, već se izvodi po nekim drugim socijalnim i ličnim svojstvima.

Prisutna je diskriminacija i prema mjestu boravišta, odnosno prebivališta, posebno u slučajevima kada osobe sa invaliditetom utvrđenim u jednom entitetu žele da promijene mjesto boravka, jer utvrđeno pravo u jednom entitetu nije prenosivo na teritoriju drugog entiteta.³ Na primjer, u Republici Srpskoj je na snazi Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata donesen 1993. godine prema kome status civilne žrtve rata može ostvariti samo osoba koja se prijavi po tom osnovu nadležnom organu u roku od pet godina od dana početka primjene zakona. Kako je ovaj rok protekao, po preporuci UN komiteta od 2007. godine donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata kojim je utvrđen naknadni rok od šest mjeseci u kojem su građani mogli podnijeti zahtjev za utvrđivanje statusa civilne žrtve rata. Međutim, ni ovaj naknadni rok nije bio dovoljan da sve osobe koje polažu pravo na ovaj status podnesu zahtjeve, jer je veliki broj lica raseljen, a informacije o izmjenama zakona i rokovima nisu na adekvatan način prezentirane i učinjene dostupnim javnosti. S druge strane, u Federaciji BiH primjetan je nesrazmjer u izdvajanjima za lica s invaliditetom u zavisnosti od kantona u kojem žive, s obzirom da se ova prava ostvaruju na kantonalskom nivou. Diskriminacija u Federaciji BiH je evidentna, jer samo osobe sa procentom oštećenja od 100% i 90% mogu ostvariti prava propisana Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom, a od 2009. godine kada je navedeni Zakon donesen osobe sa invaliditetom manjim od 90% su sva ta prava izgubila. I dalje se ne poštuju preporuke komiteta UN-a, posebno UN Komiteta protiv torture kojim se vlastima Bosne i Hercegovine preporučuje da se prava osoba sa invaliditetom utvrđuju na osnovu njihovih stvarnih potreba, a ne na osnovu pripadanja određenim kategorijama i grupama.

Dakle, postojećim zakonima se na različit način regulišu prava vojnih invalida, civilnih žrtava rata i mirnodopskih invalida, različiti su i postupci i uslovi za sticanje statusa, a različita su i izdvajanja budžetskih sredstva za ostvarivanje prava po osnovu invalidnosti, pri čemu su visine naknada i izdvajanja za vojne invalide znatno veće u odnosu na civilne invalide.

³ Specijalni izvještaj o pravima osoba sa invaliditetom, 2010.

Evidentiran je i slučaj diskriminacije⁴ na bazi spola i nejednakog tretmana žena i muškaraca u ostvarivanju prava iz zdravstvenog osiguranja u zdravstvenim ustanovama, jer su pacijentice kojima je propisana fizikalna onkološka rehabilitacija bile primorane dijeliti prostorije sa pacijentima – muškarcima.

· **Član 6. Žene s invaliditetom**

Zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini ne poznaje niti reguliše posebnu zdravstvenu zaštitu žena sa invaliditetom. Naime, zdravstvene ustanove u Bosni i Hercegovini imaju nizak nivo opremljenosti pa žene sa paraplegijom nemaju mogućnost obavljanja ginekoloških pregleda, što je diskriminirajuća praksa.

Iako je Parlament Federacije BiH usvojio Listu invaliditeta, samoinicijativno neovlaštena osoba Instituta za medicinsko vještačenje, koje provodi ocjenu zdravstvenog stanja, je podzakonskim aktom izmijenila ranije usvojenu Listu, kojom je ukinut procenat invalidnosti za žene oboljele od karcinoma dojke, koje su po prvobitnoj Listi invaliditeta osobe sa 100% invalidnosti, što je kršenje prava iz zdravstvene zaštite, ali i kršenje prava iz socijalne zaštite⁵.

· **Član 7. Djeca s invaliditetom⁶**

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine u 2010. godini sačinili su Specijalni izvještaj o pravima djece smještene u ustanove⁷ sa posebnim osvrtom na normative i standardne. Iako je protekao izvjestan vremenski period, obraćanja građana pokazuju da se stanje ništa bitnije ne mijenja. Ombudsmeni su u izvještaju konstatovali da djeca sa posebnim potrebama koja su korisnici usluga dnevnih centara najčešće imaju problem prevoza, ili zbog toga što ustanova nema sredstava da se organizuje ili zato što je dijete nastanjeno daleko od dnevnog centra i za njega samoga se prevoz ne može organizovati. U tom slučaju se ne osigurava ni patronažni tretman djeteta. Otvara se i pitanje do kojeg uzrasta osoba može koristiti dnevne centre i okupacione radionice, jer se najčešće postavlja određena životna granica, nezavisno o njihovom interesu i koristi za socijalizaciju osobe. Ombudsmeni Bosne i Hercegovine kroz specijalne izvještaje su ukazali organima vlasti u Bosni i Hercegovini na probleme djece i porodica djece sa posebnim potrebama⁸ i potrebu preduzimanja mjera u cilju uspostavljanja standardizacije instrumenata i postupaka opservacije i procjene djetetovih sposobnosti prilikom kategorizacije- multidisciplinarni pristup, potpune zdravstvene zaštite i ostvarivanja drugih prava koje garantuje UN Konvencija o pravima djece.

⁴ Ž-SA-06-717/11

⁵ Ž-SA-02-851/14 (P-154/14)

⁶ Vidjeti opažanja uz članove 24. i 25. Konvencije

⁷ Ustanove za smještaj djece bez roditeljskog staranja, ustanove za djecu društveno neprihvatljivog ponašanja i dio ustanova za djecu sa poteškoćama u razvoju

⁸ Specijalni izvještaj o stanju prava djece sa posebnim potrebama/smetnjama u psihofizičkom razvoju, decembar 2010. godine

· Član 8. Podizanje svijesti

Žalbe zaprimljene u instituciji Ombudsmena i telefonski pozivi građana ukazuju na nizak nivo svijesti o pravima i potrebama osoba sa invaliditetom. Obraćanja građana ukazuju da zbog prirode invaliditeta, navedene osobe često ostaju izolirane i da ne poznaju svoja prava, pa i ne traže njihovu zaštitu.⁹

Česta obraćanja građana ukazuju na činjenicu da organi vlasti prilikom odlučivanja o pravima osoba sa invaliditetom ne uzimaju u obzir tu činjenicu¹⁰

Medijski sadržaji takođe nisu prilagođeni potrebama osoba sa invaliditetom (osobama sa poremećajem sluha)¹¹.

· Član 9. Pristupačnost

Nedosljednom primjenom zakonskih rješenja i podzakonskih akata, kao i nepostojanjem adekvatnih sankcija za prekršiće propisanih normi onemogućena je potpuna fizička pristupačnost objektima javne namjene i drugim urbanističko-građevinskim objektima¹² (npr. stambene zgrade – namjenski pravljene za porodice poginulih boraca i ratne vojne invalide u Zvorniku nemaju prilaz za invalidska kolica). U sistemu projektovanja, građenja i nadzora nedovoljno je razvijena svijest o značaju standarda pristupačnosti, pa se dešava da se standardi pristupačnosti primjenjuju djelimično ili nikako.¹³

Propisima koji se odnose na znak pristupačnosti porodice osoba sa invaliditetom se dovode u nepovoljan položaj, jer im se uslovljava posjedovanje automobila da bi za dijete sa invaliditetom dobilo znak pristupačnosti, za razliku od punoljetnih osoba kojima se taj uslov ne traži¹⁴.

Neprilagođenost javnih elektronskih medija onemogućava učešće osoba sa invaliditetom u raspravama bitnim za njihov život. Javne rasprave nisu provodive iz razloga neprilagođenosti radnog materijala građanima Bosne i Hercegovine¹⁵, a dokumenti koji se objavljuju na web stranicama javnih organa nisu prilagođeni osobama sa invaliditetom¹⁶.

Ne postoji sistemsko rješenje koje bi osiguralo obuke i vještine potrebne osobama sa invaliditetom za korištenje savremenih asistivnih metoda za slijepa lica, jer su štampači Brajevog pisma dosta skupi.

⁹ Ž-BL-02-202/16, Ž-BL-02-766/15

¹⁰ Ž-BL-02-688/15

¹¹ Ž-BL-02-732/15

¹² Ž-BL-02-733/15, Ž-BL-02-152/14

¹³ Specijalni izvještaj o pristupačnosti radnih prostora zakonodavnih tijela u Bosni i Hercegovini ukazuje na činjenicu da su mnogi objekti samo prividno pristupačni, te da unutrašnjost objekata nije prilagođena osobama sa invaliditetom.

¹⁴ P-117/16 od 16.06.2016. godine

¹⁵ Ž-BL-02-289/16

¹⁶ Ombudsmeni Bosne i Hercegovine nisu bili upoznati o javnoj raspravi o Izvještaju o provođenju Konvencije UN-a o pravima OSI, po članu 35. stav 1 Konvencije o pravima OSI, oktobar 2012.

U Federaciji BiH zdravstvenim osiguranjem nisu obezbjeđena pomagala za slijepa lica, što generalno vodi izuzetno lošem socijalnom statusu ove populacije.

· **Član 12. Jednakost pred zakonom**

Suprotno odredbi Konvencije, u Bosni i Hercegovini se često primjenjuje institut oduzimanja poslovne sposobnosti i postavljanje staratelja invalidnom licu što predstavlja zamjensko odlučivanje, bez pokušaja pružanja podrške u njihovom odlučivanju. Obračanja građana instituciji Ombudsmena¹⁷ pokazuju da u slučajevima kada se vodi postupak oduzimanja poslovne sposobnosti, osobe sa invaliditetom nisu informisane o tome da nakon oduzimanja poslovne sposobnosti neće biti u stanju da samostalno donose odluke, da neće imati mogućnost korištenja vlastitog novca, odlučivati o tome gdje će živjeti, sa kim se družiti i sl. Prilikom lišavanja poslovne sposobnosti osobama sa invaliditetom se ne utvrđuje 100% invaliditet zbog čega ne mogu da ostvare bilo koje drugo pravo ukoliko ostaju u okruženju svoje porodice¹⁸, a kada se radi o slijepim osobama prilikom izdavanja ličnih dokumenata traži im se postavljanje privremenog zastupnika¹⁹.

Pomaci Bosne i Hercegovine u procesu deinstitutionalizacije su minimalni.

Naime, najveći broj lica kojima je oduzeta poslovna sposobnost nalaze se u ustanovama zatvorenog tipa²⁰. Razlog za navedeno je nepostojanje podrške porodicama kako bi preuzeli ulogu staratelja. Takođe, ne postoji model zakonskog regulisanja stanovanja u lokalnoj zajednici uz podršku²¹. Česta praksa da su staratelji osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost uglavnom zaposlenici centara za socijalni rad koji zbog nedovoljne edukacije, odnosno većeg broja osoba kojima su postavljeni za staratelja taj zadatak ne obavljaju na kvalitetan i zadovoljavajući način.

Trenutni propisi onemogućavaju osobu koja se lišava poslovne sposobnosti da bude uključena u postupak. Takođe, u pojedinim slučajevima, iako postoje uslovi za vraćanje poslovne sposobnosti, to se ne čini zbog nedostatka novčanih sredstava²². Naime, u Republici Srpskoj ne postoji zakonska osnova za oslobađanje troškova plaćanja sudske takse i troškova vještačenja u slučajevima pokretanja postupka po sužbenoj dužnosti.

Bosna i Hercegovina nije poduzela mjere da osigura provođenje presude Evropskog suda za ljudska prava²³ u pogledu osiguranja mjera obavezne revizije rješenja kojima je određenim osobama oduzeta poslovna sposobnost.

¹⁷ Ž-Sa-02-702/16

¹⁸ Ž-BL-02-392/16

¹⁹ Ž-SA-02-818/15

²⁰ Specijalni izvještaj Ombudsmena Bosne i Hercegovine o stanju u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica, septembar 2009. godine

²¹ P-3/14

²² Ž-BL-04-429/15

²³ Slučaj Hadžimeljić i drugi protiv Bosne i Hercegovine, presuda od 03.11.2015. godine

U slučaju osnivanja Doma za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje OSI i drugih osoba Stolac, kada je Vlada Hercegovačko-neretvanskog kantona preduzela radnje izmještanja svih korisnika iz postojećih ustanova na području Federacije BiH čiji je osnivač Federacija BiH jednostranim raskidanjem ugovora, Ombudsmeni su konstatovali da se zanemaruje nabolji interes korisnika, da se ne vodi računa o kvalitetu njegovog života, udaljenosti od porodice i srodnika, njihovoj povezanosti sa drugim korisnicima s obzirom na dugotrajnost boravka u ustanovama, kao i njihovim potrebama i željama.²⁴

· **Član 13. Pristup pravdi**

Obraćanja građana ombudsmenima ukazuju na ograničen i diskriminirajući pristup pravdi (npr. stranka u sudskom postupku, koja je slijepa, nema mogućnost da joj se sudska dokumentacija i pismena sačine na Brajevom pismu, niti na drugi prikladan način, putem drugih asistivnih metoda).²⁵ Na taj način mu se krši pravo na pristup pravdi.

Ogromno nezadovoljstvo građana se odnosi na rad Instituta za medicinsko vještačenje Sarajevo²⁶ zbog netransparentnog rada, vraćanja po nekoliko puta na postupke vještačenja zdravstvenog stanja, dužinu trajanja postupka koji nije u primjerenom niti razumnom roku, plaćanja troškova vještačenja, te propisanih procedura koje onemogućavaju osobama sa invaliditetom da koriste redovna pravna sredstva ili pokrenu sudski spor.

· **Član 19. Neovisno življenje i uključenost u zajednicu**

Svi građani Bosne i Hercegovine imaju pravo na nezavisan život, ostvarivanje pune poslovne sposobnosti i uključenosti u zajednicu, kao ravnopravni članovi društva. Međutim uključenost u zajednicu se ne može ostvariti ukoliko država nije obezbjedila adekvatne uslove.

U Federaciji BiH slijepa osobe u okviru zdravstvenog osiguranja ne ostvaruju pravo na besplatna pomagala. Ovakvim zakonskim rješenjem, uključenost u zajednicu zavisi od socijalnog statusa građana.

U Bosni i Hercegovini nema zakonske regulative za pse vodiče²⁷, čija nabavka i obuka za slijepa i slabovidna lica košta 12.000,00 eura, a nema ni posebno izdvojenih sredstava za hranu pasa – vodiča.

²⁴ Ž-SA-02-697/13

²⁵ Ž-SA-02-636/16

²⁶ Godišnji izvještaji o radu Institucije ombudsmena BiH za 2012. i 2013. godinu

²⁷ Ž-SA-04-1059/13

Nezadovoljstvo građana predstavlja i prisutna činjenica da su na različit način regulisana prava na ortopedsku pomagala u kantonima Federacije BiH, a prava ostvaruju u kantonu gdje mu je mjesto prebivališta²⁸.

· **Član 24. Obrazovanje**

Bosna i Hercegovina nakon donošenja Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju (2003) nije obezbjedila efektivno provođenje ovog zakona iz razloga što entitetski i kantonalni nivoi vlasti nisu donijeli odgovarajuće zakonske i podzakonske propise²⁹, zbog čega porodice djece sa posebnim potrebama nemaju potrebnu podršku koja bi omogućila socijalizaciju njihove djece, i adekvatno inkluzivno obrazovanje.³⁰

Djeca iz ruralnih područja su u još težem položaju kada je u pitanju proces socijalizacije što se uglavnom pravda nedostatkom novčanih sredstava za obezbjeđenje prevoza³¹ do škola, vrtića, dnevnih centara, domova zdravlja itd.

· **Član 25. Zdravstvena zaštita**

U Bosni i Hercegovini postoji razlika u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu djece zavisno od mjesta prebivališta, što dovodi do diskriminacije djece sa invaliditetom po teritorijalnom principu, posebno ako se ima u vidu značajna nadležnost kantona u Federaciji BiH. Npr. djeca dijabetičari u nekim kantonima³² nemaju pravo na besplatne inzulinske pumpe u okviru prava na zdravstvenu zaštitu³³, a ne postoji ni mogućnost pružanja stomatoloških usluga djeci sa intelektualnim teškoćama.

Ombudsmeni ukazuju i na problem nepostojanja institucija, instituta ili komisije koja bi vršila procjenu mirnodopskih invalida, djece sa poteškoćama u razvoju, žena oboljelih od karcinoma dojke, djece i starijih osoba sa urođenim invaliditetom u Republici Srpskoj. Ove osobe su diskriminirane u odnosu na civilne žrtve rata i ratne invalide kod kojih se ocjena invalidnosti vrši na vojno-ljekarskoj komisiji. Pri Fondu penzijsko invalidskog osiguranja Republike Srpske postoji komisija koja vrši ocjenu preostale radne sposobnosti ili invalidsko penzionisanje, ali koja nema ovlaštenja da izdaje rješenja o invalidnosti. Ovo ima za posljedicu da navedene osobe ne uživaju nikakva prava niti beneficije jer nemaju dokaze o stepenu invaliditeta pa umjesto da država osigura mehanizme njihove zaštite, oni padaju na teret i brigu porodica.

²⁸ Ž-BL-02-744/13

²⁹ Ž-BL-01-360/14 i Ž-BL-01-341/16

³⁰ Ž-BL-02-662/15

³¹ Ž-BL-01-348/16

³² Hercegovačko-neretvanski, Srednjobosanski, Hercegbosanski, Zeničko-dobojski, Bosansko- podrinski, Unsko-sanski, Zapadno- hercegovački, Brčko distrikt Bosne i Hercegovine

³³ P-109/16

· **Član 27. Rad i zapošljavanje**

U postojećim entitetskim Zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji³⁴ postoji sistem kvota, kao mjera podsticanja zapošljavanja osoba sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada. Međutim podzakonskim aktima još nisu normirani najadekvatniji mehanizmi za implementaciju, čime zakoni postaju neprovodivi. Takođe, još nisu formirani centri za radno osposobljavanje osoba sa invaliditetom ni u jednom entitetu.

Iako su predviđene podsticajne mjere za poslodavce koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom, nedovoljna promocija mogućnosti korištenja podsticajnih mjera ima za posledicu malu zainteresovanost poslodavaca za pokretanje preduzeća koja će zapošljavati takve osobe.

Rijetki su programi zapošljavanja osoba sa inavaliditetom, iako u takvim slučajevima poslodavci kao stimulativnu mjeru dobijaju sredstva za njihovo zapošljavanje, jer se u praksi događa da se ne zaposli osoba sa invaliditetom, nego druga osoba³⁵. U takvim slučajevima izostaje reagovanje institucija odgovornih za dodijeljena sredstva u projektima zapošljavanja i nema sankcija zbog izigravanja i nenamjenskog trošenja sredstava. Ovo ima za posledicu da se osobe sa invaliditetom ne zapošljavaju.

· **Član 28. Odgovarajući životni standard i socijalna zaštita**

Već smo ranije istakli da nedostatak jedinstvene evidencije osoba sa invaliditetom dovodi do neadekvatne raspodjele i realokacije budžetskih sredstava, što utiče na neadekvatan životni standard osoba sa invaliditetom.

Veliki broj žalbi odnosi se na neisplaćivanje dospjelih potraživanja korisnika prava u dužem periodu (jedna do šest godina), zbog nedostatka budžetskih sredstava. Trenutno stanje i obraćanja građana pokazuju da ne postoji efikasan mehanizam koji bi osigurao korisnicima prava na isplatu dospjelih, a neizmirenih potraživanja iz osnova lične invalidnine i prava na tuđu njegu i pomoć.

· **Član 29. Učešće u političkom i javnom životu**

U pozitivnim propisima u Bosni i Hercegovini definisana je dostupnost izbornih mjesta i način glasanja osobe sa invaliditetom uz pomoć drugog lica. Međutim, osobe sa invaliditetom ističu nezadovoljstvo jer veliki broj izbornih mjesta nije prilagođen u arhitektonskom smislu, zatim glasački listići nisu prilagođeni slijepim osobama (npr. na Brajevom pismu ili putem zvučnih instrukcija i glasanja, ili mogućnost glasanja telefonskim putem). Ovakvo stanje u Bosni i

³⁴ „Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 37/12 i 82/15 i "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", broj 09/10

³⁵ Ž-BL-02-713/14

Hercegovini dovodi u pitanje aktivno i pasivno biračko pravo osoba sa invaliditetom i njihovo aktivno učešće u političkom i javnom životu.

C. PREPORUKE

- Bosna i Hercegovina treba da obezbijedi realizaciju svih preporuka usvojenih od strane UN Komiteta prilikom razmatranja Izvještaja Bosne i Hercegovine o primjeni UN konvencija. Nužno je uspostaviti efikasan mehanizam za permanentno praćenje i izvještavanje javnosti o realizaciji ovih preporuka uz aktivno uključivanje organizacija koje okupljaju osobe sa invaliditetom i ostale građane Bosne i Hercegovine;
- u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine svih nivoa uskladiti definiciju invaliditeta sa definicijom iz UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom;
- obezbijediti mjere i finansijska sredstva za uspostavu jedinstvenih evidencija osoba sa invaliditetom, uz mogućnost razvrstavanja podataka po spolu, starosti, broju djece, žena i starih osoba sa invaliditetom;
- s ciljem utvrđivanja statusa osoba sa invaliditetom osigurati mehanizam i usvojiti jedinstvene kriterije procjene invaliditeta, bez obzira na uzrok i okolnosti nastanka invalidnosti;
- poduzeti mjere u cilju harmonizacije propisa iz oblasti zdravstvene zaštite djece na prostoru cijele Bosne i Hercegovine;
- donijeti zakonske i podzakonske akte kojima će se osigurati provođenje inkluzivnog obrazovanja, uz mjere podrške porodicama djece sa posebnim potrebama;
- osigurati primjenu jedinstvene Liste invaliditeta usklađenu sa međunarodnim standardima;
- osigurati mjere i finansijska sredstva za opremanje zdravstvenih ustanova adekvatnim pomagalicama kako bi žene sa invaliditetom ostvarile efikasnu zdravstvenu zaštitu, bez diskriminacije;
- provoditi mjere i kampanje kako bi osobe sa invaliditetom bile upoznate sa svojim pravima i načinom njihovog ostvarivanja;
- osigurati mjere i organizirati obuke o ljudskim pravima za organe vlasti, nastavnike, socijalne radnike, zatvorske čuvare, pravnike, sudije, tužioce i dr.;
- osigurati primjenu načela pristupačnosti prostora, usluga, informacija i komunikacija, te propisati sankcije za njihovo neprovođenje;
- harmonizirati propise na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini s ciljem osiguranja uživanja prava svih osoba sa invaliditetom na osnovama jednakih mogućnosti i bez diskriminacije;

- osigurati jedinstven pristup egzistencijalnim pitanjima osoba sa invaliditetom;
- izmjenama zakona i podzakonskih akata propisati mjere neophodne za eliminaciju diskriminacije djece, žena, djevojčica i djevojaka sa invaliditetom;
- izmjeniti zakonsku regulativu u cilju uspostavljanja i jačanja mehanizama podrške u odlučivanju osobama sa invaliditetom u procesa deinstitutionalizacije;
- donijeti regulativu o obavezi revizije rješenja za lica kojima je oduzeta poslovna sposobnost;
- poduzeti mjere u cilju izmjene zakonske regulative radi zakonskog regulisanja modela stanovanja u lokalnoj zajednici uz podršku, kao i regulisanja socijalnih usluga;
- izmjenama zakona propisati da se smještaj u ustanove vrši u specifičnim slučajevima i isključivo za osobe koje su lišene poslovne sposobnosti;
- obavezati javne organe da pristup internetu i web stranicama prilagode osobama sa invaliditetom;
- obavezati javne organe da javne rasprave o pitanjima koja se tiču osoba sa invaliditetom provode uz njihovo učešće, na način koji će svima biti dostupan;
- osigurati i organizovati obuke osoba sa invaliditetom za korištenje asistivnih informacionih tehnologija;
- izmjeniti zakonsku regulativu i osigurati da u sistemu zdravstvenog osiguranja postoji obaveza nabavke pomagala za osobe sa invaliditetom;
- osigurati pristup pravdi za sve građane Bosne i Hercegovine bez diskriminacije, na način da svi javni organi i sudovi koji odlučuju o pravima građana imaju pomagala neohodna za nesmetanu komunikaciju, kao i obezbijediti usluge gestovnog prevođenja, izradu natpisa i materijala na Brajevom pismu i drugim pristupačnim formatima;
- obezbijediti pristup sudovima, organima uprave, bolnicama, domovima zdravlja, bibliotekama, školama i svim javnim ustanovama bez arhitektonskih barijera;
- obezbijediti poduzimanje mjera za neometano učešće osoba sa invaliditetom u političkom i javnom životu;
- osigurati besplatnu nabavku pomagala osobama sa invaliditetom, neophodnih za samostalan život, kao i vršiti redovnu reviziju i kontrolu kvaliteta navedenih pomagala;
- u cilju izjednačavanja prava na ortopedska pomagala harmonizirati zakone na svim nivoima vlasti, posebno u kantonima u Federaciji BiH;
- vršiti realokacije budžeta na svim nivoima vlasti u cilju ostvarivanja prava na novčana primanja koja će osigurati i olakšati svakodnevni život osoba sa invaliditetom i propisati sankcije za neredovne isplate naknada;
- osigurati i dodatna finansijska sredstva za postizanje jednakih mogućnosti osobama sa invaliditetom;

- poduzeti mjere u cilju osnivanja radnih centara kao vida radno okupacione terapije osoba sa najtežim invaliditetom u skladu sa zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji;
- zakonima o radu u entitetima i Distriktu Brčko jasno definirati da se zdravstvena sposobnost ne smatra jednim od uslova za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, ukoliko su one za određeni posao profesionalno osposobljene;
- zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju jasno utvrditi kriterije i mehanizme, uključujući i dodatne stimulacije za zapošljavanje osoba s najtežim invaliditetom.

Ombudsmani Bosne i Hercegovine:

Mr. sci. Jasminka Džumhur

Nives Jukić

Dr. Ljubinko Mitrović